

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

Egy magyarrá vált kazár fejedelmi beiktatási ceremónia rekonstrukciós kísérlete

Tanulmányomban azt mutatom be, hogy mit tudunk a kazár eredetű, magyarrá vált fejedelmi beiktatási ceremóniáról, a felemelésről (*elevatio*), vagy pajzsra emelésről, milyen történeti háttere van, és hogyan élt tovább a magyar hagyományban. Újabb adatok és analógiák alapján kísérletet teszek a ceremónia rekonstrukciójára is.¹

A pajzsra emelésről Árpád fejedelemmé választása kapcsán VII. (Bíborbanszületett) Konstantinosz bizánci császár (944–959) a 948–952 között egybeszerkesztett, nagyszerű kompilációban, a *De administrando imperio* (DAI) 38. fejezetében szól.² Előzményként szerepel a türkök (magyarok) első vajdájának, az előkelő kazár feleséggel rendelkező Levedinek kazáriai meghívása. Kazária kagánja fejedelmi méltóságot ajánlott fel Levedinek azzal a feltétellel, hogy engedelmeskedni fog neki. Levedi udvariasan elhárította a „kagáni ajánlatot”,³ és maga helyett Álmos vajdát vagy annak fiát, Árpádot javasolta. A kagán „*embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszélték ezt a türkökkel, a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették*”.⁴

---

¹ Tóth Sándor László: Árpád fejedelem pajzsra emelése. In: Fehér lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára. Szerk. Gálffy László–Sáringer János. Szeged, 2015. 40–50.; Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség politikai életrajza (A magyarság a 9–10. században). 2. javított kiadás, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Nonprofit Kft. a Belvedere Meridionale közreműködésével, 2016. 277–286.; vö. még Négyesi Lajos: Árpád pajzsra emelése. HK, 126. évf. (2013) 583–592.

² A *De administrando imperio* legújabb értelmezési kísérletére a korábbi szakirodalom összefoglalásával vö. Bollók Ádám: A *De administrando* és keletkezésének kora az újabb kutatások tükrében. *Századok*, 151. évf. (2017) 1291–1332.

³ A „kagáni ajánlat” fogalmára ld. Tóth Sándor László: Levediától a Kárpát-medencéig. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 14. Szeged, 1998. 137.; legutóbb használták e fogalmat B. Szabó János–Bollók Ádám: A „szavart-türk dosszié.” A 9. századi kelet-európai steppei vándorlások 16–17. századi párhuzamok tükrében. *Századok*, 152. évf. (2018) 479–542.

⁴ „ὄν καὶ ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον πεποιήκασι, σηκώσαντες αὐτὸν εἰς σκουτάριον.” A DAI legrégebbi, 11. század végi másolatára vö. Codex Parisinus Graecus 2009. saec.

A bizánci forrás híradásának értelmezése számos problémát vet fel. A DAI 38. fejezetét jobbra magyar forrásra (Bulesú és Árpád dédunokája, Termacsu 10. század közepi) vagy a magyaroknál járt bizánci követek híradása (Nikétás Skléros 894–895 körüli al-dunai követsége, Gábiel 10. század első évtizedére is tehető küldetése) vezették vissza.⁵ A 38. caputban domináló kazár vonatkozások miatt felmerült, hogy a magyar fejezet kazár forrásra mehet vissza.⁶ Akár magyar dinasztikus történetként, akár kortárs kazár történetként értelmezzük a DAI 38. fejezete etelközi fejedelemválasztásának históriáját, hitelességét nem kérdőjelezhetjük meg. Bizonyos, hogy a honfoglalás előtt változás következett be a törzsszövetség vezetésében. Levedi nemzetsége helyébe Álmos nemzetsége került Levedi első vajda „lemondása” következtében. A fejedelmi címet a kagán adományozta. Mivel a magyarok első vajdája, Levedi alkalmatlannak (*adünatos*) érezvén magát, nem vállalta a tisztséget, így nem Kazáriában került sor a felemelésre, hanem Etelközben. Levedi Álmos vajdát vagy annak a fiát, Árpádot ajánlotta a fejedelmi tisztségre. A kagán elküldte követeit a magyarokhoz, akik Árpád mellett döntöttek, alkalmasnak (*ikanos*) vélve erre a tisztségre. A hangsúlyozottan kazár szokás és törvény szerint (*kata to tón Kazarón ethos kai zakanón*)⁷ pajzson (*scutarion*) való felemelésre vélhetően a választást és kikiáltást tartalmazó törzs-fői/nemzetségfői tanácson került sor.

Szólnunk kell a pajzsra emelés és általában a felemelés (*elevatio*) tágabb történeti háttéréről. Konsztantinosz kazár szokásként és törvényként említi ezt, így keleti, steppei párhuzamokat kereshetnénk.⁸ Ennek ellenére inkább a nyugati (germán, frank, római-bizánci stb.) előzményeket említették a szakirodalomban. Utóbbi felfogásnak annyiban van létjogosultsága, hogy a késő római birodalomban, Bizáncban is találkozunk a pajzsra emeléssel, és bizánci forrás említi Árpád fejedelemmé választása kapcsán. Ezért feltevés szerint e római-bizánci beiktatást vehették át a kazárok (vagy előbb a türkök), tehát nyugatról kelet felé terjedt el e beiktatási forma.⁹

Elsőként a germán Canninefas törzsnél Kr. u. 69-ben értesülünk arról, hogy vezérüket, Brinnót pajzsra emelve tették fejedelemmé. A frankoknál a 6. századtól a Meroving családnál kis kerek pajzsra emelték a megválasztott uralkodót: 507 után Chlodvigot, 536-ban Witichist (Vitigert), 575-ben I. Siegbertet, 584-ben Gundobaldot. Ezt a germán szertartást vehették át a késő római birodalomban a császárok megválasztásakor, hangsúlyozva leg-

XI. (Bibliothèque Nationale de France, département de la Reproduction) fol. 111r. vers. 2-14.; a vonatkozó szöveghely (DAI 38,46-55) görög szövegére és magyar fordítására vö. Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1984. 44–45.

⁵ Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség i. m. 76–78.

⁶ Kutatótörténeti áttekintéssel legújabbán vö. Bollók Ádám–B. Szabó János: Hogyan tűnt el a De administrando imperio 38. fejezetének kazár forrásaira vonatkozó feltevés a magyar történetírásból? Historiográfiai esettanulmány. TSz 59. évf. (2017) 3. sz. 347–377.

⁷ A görög „ethos kai zakanon” török (türk) megfelelőjére, a törü (szokásjogon alapuló törvény) fogalomra vö. Zimonyi István: Constantinus Porphyrogenitus De administrando imperio magyar fejezetének török háttéréről. In: Uő: Középkori nomádok – korai magyarok. Magyar Őstörténeti Könyvtár 27. Bp., 2012. 44–46.

⁸ Balogh László: Árpád pajzsra emelésének keleti párhuzamai. Acta Historica CXII (2002) 35–47.

⁹ E feltevésre Tóth Sándor László: Szövetség vagy vazallitás (Megjegyzések a magyar–kazár kapcsolatokhoz). In: „Magyaroknak eleikről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc. Szeged, 2000. 651.; Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség politikai életrajza i. m. 283.

főbb hadvezéri, imperatori szerepüket. Julianust 360-ban a galliai Lutetiában (mai Párizs) a germán segédcapatok kiáltották ki császárrá és emelték gyalogos katonai pajzsra. Ezután 364-ben I. Valentinust is pajzsra emeléssel iktatták be. A gyermek Romulus Augustulust 476-ban letevő germán Odoakert e ceremóniával tették fejedelemmé. Az Imperium Romanum örököséiként a kelet-római (bizánci) birodalomban is előfordul az elevatio. I. Leót 457-ben, Anastasius császárt 491-ben, I. Justinust 518-ban, II. Justinust pedig 565-ben iktatták be pajzsra emeléssel. Ezután 588-ban ellencsászárként Germanost, majd 602-ben Niképhoros Phókast emelték fel katonái. Utána háttérbe szorul e szertartás. Leginkább társ-vagy ellencsászárok esetében alkalmazzák: II. Niképhoros Phókast 963-ban, majd 1047-ben Tornikios Leót választják meg ezzel. Az uralkodói beiktató ceremónia bizánci újraéledése a 13. századhoz kapcsolható, amikor 1254-ben Theodor Laskarist választják meg pajzsra emeléssel.¹⁰

A nyugati (germán, frank, római-bizánci) háttér mellett meg kell emlékeznünk az elevatio keleti háttéréről, ami azért kézenfekvő, hiszen a Konsztantinosz által említett kazár szokás alapján török, illetve steppei háttérrel gyaníthatnánk.¹¹ Az újabb koncepció szerint a felemelés nem pajzsra, hanem nomád módon, nemezen történt. E feltevés szerint Konsztantinosz tévedett abban, hogy a felemelés bizánci módon, a császári beiktatáskor alkalmazott rituálé szerint történt. Ennek két oka lehetett; az egyik a bizánci ceremóniával való hasonlóság, a másik az, hogy a nemeztakaró is merevítő volt, akár a pajzs.¹² A 6. századtól vannak feljegyzéseink a felemelésről az ómongol és török népek körében. Kínai forrás szerint 531–532-ben a Kínába betelepült topák (tabgacsok) a közülük származó császárt saját rítusuk szerint iktatták be. Hét ember fekete nemeztakaróra emelte az új császárt, más értelmezés szerint hét embert borítottak be fekete nemezzel és az ég felé emelték az új császárt. Egy másik kínai forrás a 6–7. században kiemelkedő türk (tu-küe) birodalom uralkodója kapcsán jegyezte fel beiktatásának módját. A vezérek egy nemeztakarón emelték fel az új kagánt és kilencszer körbeforgatták a nap járása szerint. A felemelés mellett sor került arra, hogy egy kendővel fojtogatva kellett az új kagánnak megmondani uralkodásának terminusát. Kínai forrás 822-ben jegyezte fel az ujjur kagán kínai származású felesé-

¹⁰ A nyugati (germán, frank), illetőleg a római és bizánci pajzsra emelésre forrásokkal és további irodalommal vö. Treitinger, Otto: *Die oströmischer Kaiser- und Reichsidee*. Jena, 1938. 20–23.; Ennslin, Wilhelm: *Zur Torqueskrönung und Schilderhebung bei der Kaiserwahl*. *Klio (Beiträge zur alten Geschichte)* 1942. 269–298.; Ostrogorsky, Georg: *Zur Kaiserhebung und Schilderhebung im spätbizantinischen Krönungszeremoniell*. *Historia (Zeitschrift für alte Geschichte)* 4 (1955) 246–256.; Teitler, Hans: *Raising on a Shield: Origin and Afterlife of a Coronation Ceremony*. *International Journal of the Classical Tradition* 8 (2004) 4. 501–521.; Walter, Christopher: *Raising on a Shield in Byzantine Iconography*. *Revue des Études Byzantines* 33 (1975) 140–176. Mantas, G. Apostolos: *Die Schilderhebung in Byzanz – historische und ikonographische Bemerkungen*. *Byzantion* 21 (2000) 537–582.; Négyesi Lajos: *Árpád pajzsra emelése* i. m. 584–585.; Tóth Sándor László: *Árpád pajzsra emelése* i. m. 43–45.; Tóth Sándor László: *Szövetség vagy vazallitás* i. m. 649–651.; Bollók Ádám–B. Szabó János: *A „türk-szavart dosszié”* i. m. 535–537.

¹¹ Keleti, török párhuzamokra vö. Thury József: *A régi magyar és török hadviselés*. HK 2. évf. (1888), 584–585.; Ludwig, Dieter: *Struktur und Gesellschaft des Chazarenreiches im Licht des schriftlichen Quellen*. Westphälischen Wilhelms Universität zu Münster, 1982. 132.; Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*. Magyar Östörténeti Könyvtár 7. Szeged, 1993. 131.; Balogh László: *Árpád pajzsra emelésének* i. m. 41.

¹² Balogh László: *Árpád pajzsra emelésének* i. m. 45.

gének beiktatási ceremóniáját. Az újdonsült fejedelemasszonyt (katun) hordszékbe ültették, és az ujgurok kilenc vezére kilencszer vitte körbe. A következő eset az Észak-Kínában uralkodó kitaj (Liao-dinasztia 907–1125) uralkodókhöz kötődik. A többnapos beiktatási ceremónia magában foglalta az uralkodó nemeztakaróval való beborítását, majd felemelését is.¹³ A keleti források a topáknál, kitajoknál, türköknél és ujguroknál említik a felemelést, más értelmezés szerint a nemezzel való fedést. A felemelés történhetett nemeztakarón vagy hordszékben. A türköknél és az ujguroknál is kilencszer forgatták körbe, illetve vitték körül hordszéken a kagánt, illetve a katunt. Ez megfelelhet a türkök, illetve az ujgurok kilenc törzsének.

Ivanics Mária az ómongol, török és mongol birodalmi beiktatási szertartások vizsgálata (35 beiktatási ceremónia) alapján a következő megállapításokat tette. Az ómongol és ótörök népeknél a nemezzel való betakarás és felemelés ceremóniája megfigyelhető. Az ómongol népeknél a nemez színe fekete, míg az ótörök népeknél ez nem jellemző. A Mongol Birodalom uralkodói esetében a felemelési szertartást nem ismerjük, karon való felemelés is lehetett. A mongol utódállamok esetében az Aranyhordánál a fehér nemezzel való felemelés volt jellemző. Az egyik mongol ulusban, az Aranyhordában és utódállamaiban a 14. századtól a 18. századig (1312-től 1771-ig) 11 felemelési beiktatás emléke őrződött meg. A híradások nemeztakaróra ültetést, felemelést említenek.¹⁴ A bajor Schiltberger 1410-es évekből származó tudósítása szerint a királyt „*ráülletik egy fehér nemezre. Háromszor felemelik, azután fogják, körbeviszik a sátor körül, majd trónra ültetik.*”¹⁵

Kérdés, hogy Árpádot valóban emelheték-e nyugati módon pajzsra, ahogy a germán törzsek, frankok, vagy a rómaiak, bizánciak tették, vagy pedig keleti, nomád türk módon végezték el a ceremóniát. Utóbbi mellett szólhatna, hogy a kínai és egyéb keleti források csak a nemezen való felemelést említik. Jómagam, némi képzavarral élve, mégis a pajzs mellett törnék lándzsát, mert Konsztantinosz korabeli, 9. századi vagy 10. század első feléből származó híradásában világosan a pajzsra (skutarion) való felemelés szerepel. Ha magyar dinasztikus híradást tételezünk fel, mind a fejedelem személye, mind pedig a szertartás módja hiteles lehet. Ha kazár híradással számolunk, amely bizánci lejegyzőn és szerkesztőn keresztül került volna a DAI 38. fejezetébe, még inkább hitelesnek fogadhatjuk el a leírást.¹⁶ A kazárok valóban tisztában lehettek saját kazár szokás és törvény szerinti beiktatási ceremóniájukkal.¹⁷ Alátámaszthatja a magyarrá vált beiktatási ceremónia meglétét időben távoli forrásként II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban az a megjegyzés, hogy a magyaroknak

¹³ A vonatkozó forrásokra és szakirodalomra vö. Ivanics Mária: *Hatalomgyakorlás a steppén. A Dzsingisz-náme nomád világa*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2017. 87–90.; vö. még Balogh László: *Árpád pajzsra emelésének* i. m. 41–43.

¹⁴ Ivanics Mária: *Hatalomgyakorlás* i. m. 93–98, 104.

¹⁵ Ivanics Mária: *Hatalomgyakorlás* i. m. 94. Szerinte az Aranyhordában 1414–1416 között uralkodó Cserge beiktatását írhatja le Schiltberger.

¹⁶ Kazár forrásra és bizánci szerkesztőre vö. B. Szabó János–Bollók János: A „szavart-türk dosszié” i. m. 541–542.

¹⁷ A kazár forrás feltételezése ellenére „konkrét adatok hiányában” nem foglalt állást a pajzsra emelés bizánci típusú formája vagy a nemezzel való szokásos keleti, steppei felemelés (s a hasonlóság miatt bizánci szerkesztői ártértelezés) mellett B. Szabó János–Bollók János: A „szavart-türk dosszié” i. m. 535.

az a régi szokása, hogy „vezérüket pajzsra emelik”.¹⁸ Fel lehet tenni azt a kérdést, hogy vajon a magyarok milyen pajzsot használhattak. A régészek fakeszes, fémköldökös, bőrpajzsokat feltételeznek, amelyek ugyanakkor már csak anyaguk miatt is hiányoznak a leletanyagból.¹⁹ Egy korabeli forrás, az Ebersbergi Krónika a 955-ös augsburgi csata után elfogott és kivégzett Sur magyar vezér pajzsát említi, amelyen ezüst kereszt volt.²⁰ A 14. századi krónikakompozíció hun történetében olvashatjuk, hogy a Hungarusok vagy hunok „a rómaiak szokása szerint, egyetértő akarattal királyul emelték maguk fölé Attilát” és „Attila király pajzsán címert viselt, ez koronás fejű madárhoz hasonlított”.²¹ A krónikakompozícióban, illetve a Képes Krónikában tehát Attila rómaiak szokása szerinti királlyá választása és címeres pajzsa szerepel.

Árpád pajzsra emelése után egyetlen fejedelmi beiktatásról sincs biztos értesülésünk. Anonymusnál szerepel ugyanakkor egy olyan történet, amely szerint Árpád még életében az előkelők és vitézek esküjét vette és „fiát, Zoltát nagy tisztességgel vezérré emeltette”.²² Egyértelműen felemelésről (elevari) van szó, ugyanakkor kiskorúként szerepel Árpád fia, Zolta, ami törzsszövetség esetében kevésbé valószínű. A szakirodalomban felmerült az a feltevés, hogy Géza nagyfejedelmet (Árpád dédunokáját) pajzsra emeléssel iktatták be.²³ Géza utóda, Vajk (István) utódlásakor a források szerint a fiatal fejedelmet a Garam folyónál karddal felövezték.²⁴ Ezt fejedelmi beiktató szertartásként is lehet értelmezni, bár vitatott, hogy erre valóban sor került-e. Elevatióról mindössze két adatunk van a későbbiekben; Károly Róbert 1308. évi kikiáltásakor és Habsburg (V.) László esetében (1440). A fiatal, mindössze 20 éves Károly Róbertet a pesti domonkosok Szent Antal kolostorába összehívott országos gyűlése Gentilis pápai követ jelenlétében és kezdeményezésére megválasztotta 1308. november 27-én. Esküt tettek és hűséget fogadtak. Majd „Károly király urat kezükkel feltartva csapatosan tüstént a magasba emelték, örvendező tapssal és üdvívalgás közepette az egekig magasztalták a királyi nevet, majd ezt követően ünnepélyesen Te Deum Laudamust énekeltek”.²⁵ Kézrel való felemelésről van szó, a felemelők számát nem tudjuk.

¹⁸ Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Szerk. Hopp Lajos. Bp., 1979. 310.; *d'elever leur Chef sur un bouclier*, vö. Mémoires du Prince François Rákóczi sur la Guerre de Hongrie, depuis 1703 jusqu'à sa fin. Archivum Rákócziánium II. osztály: írók. II. Rákóczi Ferenc művei I. Bp., 1978. 117.

¹⁹ Kovács László: Viselet, fegyverek. In: Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Bp., 1986. 222–223.

²⁰ Az Ebersbergi Krónika híradására vö. Gombos, Franciscus Albinus: Catalogus fontium historiae Hungariae. I–III. Budapestini, 1937–1938. I. 553. „*crucemque argenteam, que in scuto regis (ti. Sur – T. S. L.) infixam fuit*”, vö. Kovács László: Fegyver s vitéz. In: Honfoglaló őseink. Szerk. Veszprémi László. Bp., 1996. 93–94.; Tóth Sándor László: Árpád pajzsra emelése i. m. 48.

²¹ Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről. Ford. Geréb László. Bp., 1959. 61–62., 63.; „*Hungari sive Huni concordii voluntate Atylam filium Bendekus consuetudine Romanorum super se regem prefecerunt.*”; „*regis Atile, quod in suo scuto gestare consueverat, similitudinem austuris in capite habebat cum corona.*” vö. SRH I. 261, 263.

²² SRH I. 105. (52. caput) „*Dux Arpad accepto iuramento primatum et militum Hungariae filium suum Zultam ducem cum magno honore elevari fecit.*” Magyar fordítására vö. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Sajtó alá rendezte Györffy György. Bp., 1975.² 176.

²³ Vö. Makk Ferenc: A királyság első évszázada. Magyarország krónikája 2. Bp., 1992. 19.

²⁴ SRH I. 312.

²⁵ A pesti országos gyűlés jegyzőkönyve (1308. november 27.): Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311. Vatikáni magyar okirattár I. 2. Bp., 1885. 115–118. Magyar

Nem kapcsolódik az esemény trónra ültetéshez vagy koronázáshoz sem. A csecsemő V. Lászlót külön felemelve bemutatták koronázásakor a székesfehérvári koronázó templomban.²⁶ Mindkét esetben fiatal, sőt V. László esetében csecsemő/gyermek uralkodóról van szó és kézzel való felemelésről.

Árpád etelközi pajzsra emelése, illetve Károly Róbert 1308. évi és V. László 1440. évi felemelése után jóval később, a 18. század elején került sor két, felemeléssel való beiktatásra.²⁷ Mindkettő kapcsolódik II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelmi (princeps) és magyarországi vezérlo fejedelmi (dux) megválasztásához a Rákóczi-szabadságharc folyamán. Az ismertebb példa a szécsényi beiktatás.²⁸ Időben ezt megelőzi az archaikusabb erdélyi hagyományokat követő erdélyi fejedelmi (princeps) felemelés. Erdély nagy része kuruc kézre került Szászföld kivételével. A gyulafehérvári erdélyi országgyűlésen 1704. július 8-án II. Rákóczi Ferencet nemcsak megválasztották, hanem jelképesen be is iktatták, amikor küldöttét, Radvánszky Jánost háromszor felemelték.²⁹ Thiell császári tanácsos emlékezett meg erről Savoyai Jenőhöz írott 1704. augusztus 31-i jelentésében. Eszerint „küldöttét, egy nemes a bányavárosokból, név szerint Radvánszkyt, a nép előtt szokás szerint háromszor kezeikkel a levegőbe emelték, és leírhatatlan öröm támadt”.³⁰ Az 1704. évi gyulafehérvári jelképes és ünnepélyes beiktatásra a három évvel későbbi, Rákóczit ténylegesen a fejedelmi székbe emelő (1707. április 4.) marosvásárhelyi országgyűlés cikkelyei is utaltak: „solemniter inauguráltak fejedelmi méltóságára Felségedet”.³¹ Hangsúlyoznám, hogy szokást (vor ihrem Brauch) említ Thiell jelentése, és háromszori, kézzel való felemelést (nach dreimal auf dem Händen in die Luft ... erhebet wurden). Az inaugurációt végrehajtók az erdélyi országgyűlés tagjai. Utalnom kell arra, hogy a fejedelem személyében változás történt, amikor II. Rákóczi Ferencet megválasztották, hiszen I. Apafi Mihály után névleg fia, II. Apafi Mihály uralkodott.

Ennél ismertebb felemelési ceremóniára 1705. szeptember 20-án, a szécsényi általános gyűlésen egy katolikus tábori mise végén került sor, II. Rákóczi Ferenc vezérlo fejedelmé (dux) való beiktatásakor. A szabadságharc folytatásáról döntő kuruc országos gyűlés előbb szeptember 16-án döntött arról, hogy az összegyűlt karok és rendek gyűlését nem diétának, hanem a hazáért és a haza szabadságáért vitézkedő rendek gyűlésének nevezik (Conventus Foederatorum pro Patria eiusdemque libertatibus militantium Hungarorum

---

fordítása: Károly Róbert emlékezete. Válogatta, szerkesztette Kristó Gyula–Makk Ferenc. (ford. Petrovics István). Bp., 1988. 79–81. (szó szerinti idézet: 81.)

²⁶ Bartoniek Emma: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. *Századok* 51. évf. (1917). 30.; Rác Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Bp., 1992. 42.

²⁷ A szécsényi felemelési beiktatás és a pajzsra emelés kapcsolatára vö. Bartoniek Emma: Az Árpádok trónöröklési joga. *Századok* 59–60. évf. (1925–1926). 836–837.; Rác Lajos: Főhatalom i. m. 42.

²⁸ Rác Lajos: Főhatalom i. m. 42.

²⁹ R. Kiss István: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása. *Századok* 40. évf. (1906) 112.; Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc: I–III. Bp., 1907. I. 407.

³⁰ Johann Thiell haditanácsos Eugen von Savoya herceghez, a Haditanács elnökéhez írt 1704. augusztus 31-i jelentését ld. R. Kiss István: II. Rákóczi Ferenc i. m. 112. 2. jegyz. „Ja sein Repräsentant, ein Edelmann aus dem Bergstädten, Namens Radvansky, vor dem Volk ihrem Brauch nach dreimal auf den Händen in die Luft (wo er hin gehört) erhebet worden und unbesreibliche Freude im Land darüber gewesen sein.”

³¹ R. Kiss István: II. Rákóczi Ferenc i. m. 112. 2. jegyz.

ordinum). Az államforma lengyel mintára konföderáció lett, felmerült azonban, hogy a konföderáció feje, II. Rákóczi Ferenc milyen címet viseljen. Zweig János besztercebányai városi képviselő naplójában felvázolta a Rákóczi felemeltetéséhez vezető utat. Eszerint hat tagú bizottságot küldtek ki gróf Bercsényi Miklós vezetésével Szécsényben,³² hogy „vizsgálják meg a régi történelmet, mely címet használtak elődeink hasonló esetekben”.³³ A szeptember 17-i bizottsági ülésről készült latin nyelvű, befejezetlen iratban jóval több, 18 fő szerepel.³⁴ Talán volt egy olyan, ma már elveszett forrás, amely tudott a régi fejedelmek címéről és beiktatásáról, vagy szóbeli hagyományt használtak. A hangsúly a régi történelem vizsgálatán van, ti. hogy milyen címet, méltóságot viselt egy szövetségés feje. A bizottság javaslata szerint Rákóczit a konföderáció elnökévé vagy fejedelmévé kell tenni. Végül a dux elnevezés mellett döntöttek, amelyet vezér, vezérlő fejedelem formában fordítottak le. A latin nyelvű bizottsági iratban így szerepel: „Az szabadságért öszve köttetett magyarságnak vezérlő fejedelme.”³⁵ Mivel a dux címet a honfoglalás korában, a keresztény királyság Szent István általi megalapítása előtt, éppen az összeszövetkezett magyar törzsek használták, kézenfekvő volt, hogy olyan beiktatási szertartást keressenek, amely a dux címhez kapcsolódott. A bizottsági jegyzőkönyv 5. pontjában arra is utal, hogy „beszéltek öhercegi felsége beiktatásáról (*de inauguratione*), amelyet az eskütelletel együtt a mezőn látszik alkalmasnak a letételre”.³⁶

Az ünnepélyes inauguratio így történik: az ünnepélyes, Petes András által celebrált mise után a Rákóczihoz legközelebb álló főurak felemelik őt háromszor. A szemtanú Csécsi János sárospataki tanár és rektor szerint „gróf Bercsényi Miklós és gróf Eszterházy Antal tábornokok három ízben emelték fel székét”.³⁷ Egy kortárs országgyűlési Memoriale szerint szeptember 20-án a mise után „Urunk eő Nagysága pedig négy Méltóságos Generális: ugymint Bercsényi Uram, Forgács Uram, Eszterházy Antal Uram és Csáky István Uram által háromszor solenniter felemeltetett”.³⁸ Maga Rákóczi francia emigrációban írt, franciául kiadott Emlékirataiban megemlékezett arról, hogy „mivel követni akarták a nemzetnek azt a régi szokását, hogy vezériüket pajzsra emelik, engem is a legfőbb urak karjukra emel-

³² Zweig János naplója: In: Rákóczi-tükör. Naplók, jelentések a Rákóczi-szabadságharcról. I–II. szerk. Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973. 236–237.

³³ Zweig János naplója. In: Rákóczi-tükör. i. m. 236–237. Eszerint 2 főnemes (Bercsényi Miklós gróf, Csáky István gróf), 2 prelátus (Bokay és Petes) és 2 nemes (Klobusiczky és Szentiványi) vett részt a bizottságban.

³⁴ Az 1705. szeptember 17-i, a konföderáció megalakítására kiküldött bizottság jegyzőkönyve. In: Ráday Pál iratai 1703–1705. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán–Esze Tamás–Maksay Ferenc–Papp László. Bp., 1955. 346–348.

³⁵ Vö. Ráday Pál iratai i. m. 348.; vö. még e titulusra szeptember 18-i keltezéssel: A szécsényi gyűlés naplója és törvényzikkvei 1705. I-ső része: Memoriale. (a továbbiakban: Memoriale). In: Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabványok, országgyűlési diáriumok és törvényzikkvek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korából. Szerk. Thaly Kálmán. I. kötet, Pest, 1866. 426.

³⁶ „Locutum est de inauguratione Suae Serenitatis Ducalis, quae opportunior esse videtur in campo simulque juramenti depositio ibidem deponenda.” Vö. Ráday Pál iratai i. m. 348.

³⁷ Csécsy János naplója a szécsényi országgyűlésről. In: Rákóczi-tükör II. 152.

³⁸ Memoriale, In: Rákóczi Tár I. 427.; vö. még Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976. 213. Eszerint „négy főúr (Bercsényi Miklós, Forgách Simon, Eszterházy Antal, Csáky István) háromszor fölemelték a fejedelmet.”

tek”.³⁹ A pajzsra emelés ezúttal jelképesen történik: Rákóczi háromszoros felemelése, vagy székével együtt való felemelése.⁴⁰ Ehhez kapcsolódott a háromszoros kikiáltás, acclamatio is, a tömeg háromszor kiáltja, hogy „*Vivat, vivat, vivat*”.⁴¹ E szokásnak távoli előzményére utalhat a 14. századi krónikakompozíció. Eszerint a honfoglaló Árpád megtöltötte kürtjét a Duna vizéből, és kérte a mindenható isten kegyelmét, hogy azt a földet engedje át nekik. A magyarok „*háromszor kiáltották: Isten, Isten, Isten. Ekkor találták fel ezt a szokást, amely a magyaroknál a mai napig megvan.*”⁴²

Rákóczi ünnepélyes beiktatása, a pajzsra emelést szimbolizáló felemelés kapcsán hangsúlyozni kell, hogy olyan szertartást kerestek, amely eltér a király-koronázástól, de él még a történeti hagyományban. Találtak a régi történelem vizsgálata alapján olyan beiktatási formát, amely megfelel a herceg (*herzog*), vagy vezér, vezérlő fejedelem (*dux*) tisztségnek, ami eltért a lengyeleknél a konföderáció élén álló marsalltól.

Melyek a gyulafehérvári fejedelmi és a szécsényi vezéri, vezérlő fejedelmi (*dux*) beiktatási szertartás közös, archaikusnak tűnő elemei? Mindkét esetben *háromszori felemelés* történt a főurak részéről. Maga az érintett Rákóczi Emlékirataiban és Thiehl tanácsos levelében is utalt rá, hogy *ősi szokásról* van szó, amelyhez ragaszkodtak. Mindkét esetben elevatioval, felemeléssel történt a beiktatás. A magyar hagyományokban (krónikák, Anonymus) mind Álmost, mind pedig Árpádot duxnak, primus duxnak (később capitaneusnak) is titulálták, amit vezérként, első vezérként fordíthatunk.⁴³ Konsztantinosz híradását Árpád megválasztásáról, pajzsra emeléséről ekkor még nem ismerte a magyar tudományosság, Anonymussal együtt később az 1740-es évektől vált ismertté. Így a pajzsra emelés hagyománya talán a szóbeli hagyományban őrződhetett meg. Felemelésről azonban csak Károly Róbert 1308. évi kikiáltása és V. László 1440. évi megválasztása esetében tud a történeti kutatás.⁴⁴ Külön érdekes kérdés lehet, hogy miért a háromszori felemelés hagyománya maradt meg. A türköknél és ujugroknál kilencszer forgatták körbe vagy vitték körül, ami megfelelhet törzseik számának. A magyarok esetében hét törzs volt, így a hetes jöhetne szóba. Csak a csatlakozott kazár kabarok esetében tudunk három törzsről. Emellett Konsztantinosz három, funkcióval bíró fejedelmet említ (Árpád nemzetségéből származó fejedelem/arkhón/megas arkhón; gülas/gyula; karkhas/harka). Rákóczi kifejezetten szól a pajzsra emeléséről, mint amely a vezérek/fejedelmek beiktatási ceremóniája volt. Rákóczi emlékirata megerősíti Konsztantinosz híradását a pajzsra emelés ceremóniájáról a vezérek (fejedelmek), a törzsszövetség vagy nomád állam korából. A pajzsra emelés szertartását régebben általánosan elfogadták, a későbbiekben ugyanakkor többen megkérdőjelezték. Györffy György szerint Árpád dédunokája, a Bizáncban megfordult Termacsu megtévesztő

³⁹ Az eredeti francia megfogalmazás szerint „*et la imitation et selon l'ancienne couture de la Nation d'élever leur chef sur un bouclier, je fus élevé par les mains des principaux Seigneurs*”. Vö. Mémoires i. m. 117.; idézett magyar fordítására (Vass István) vö. Rákóczi Ferenc: Vallomások i. m. 310.; Mémoires i. m. 365.

⁴⁰ A II. Rákóczi Ferenc felemelésére vö. még Tóth Sándor László: Árpád fejedelem i. m. 49–50.

⁴¹ „*Clamans universa multitudo: Vivat, vivat, vivat.*” Vö. Memoriale, Rákóczi Tár i. m. 427.

⁴² Györffy György: A magyarok elődeiről i. m. 130.; SRH I. 288. „*omnes Hungari clamaverunt: «Deus, Deus, Deus» tribus vicibus. Et ibi inventus est usus iste et servatur apud Hungaros usque modo.*”

⁴³ A magyar krónikák tisztségneveire vö. Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség i. m. 197–200.

⁴⁴ Bartoniék Emma: Az Árpádok i. m. 836–837.

módon tudósította Konsztantinoszt, elhallgatta az igazi főfejedlem személyét, Levedi kündü fia, Kurszán kündüt és hamisan egy „békés pajzsraemelésről” tudósított.⁴⁵ Más fel fogás szerint Levedi lemondása után Álmos lett a fejedlem, őt emelték pajzsra.⁴⁶ Ahogy arra utaltam, a nemezen való felemelés gondolata is felmerült az újabb kutatásban.

A felemelés szokásának gyulafehérvári, majd szécsényi megjelenése – valamint a királyság korában egy-egy elszórt felvillanás új uralkodó vagy dinasztia megjelenésekor – megerősítik azt, hogy a pajzsra emelés tradíciója még a 18. század elején is élő emlékkép volt a magyar arisztokrácia világában (a későbbiekben a 19. századi főispáni választásoknál fordult ez elő).⁴⁷ Rákóczi szécsényi elevatiója egy ősi tradíció, kazár eredetű, de magyarrá vált fejedelmi, vezéri (*dux*) beiktatási ceremónia felújítása, egyszersmind a tradíciók, szokások továbbélésének, megőrzésének ragyogó példája.

Úgy rekonstruálhatjuk a konsztantinoszi híradás és a kései analógiák alapján a magyar fejedelmi beiktatást, hogy a kijelölt uralkodót előbb megválasztották, majd ünnepélyesen háromszor felemelték. Elsőként a nagyhatalmú Kazár Kaganátus uralkodója ajánlotta fel a fejedelmi (kagán vagy kündü?) méltóságot Levedinek, amit valamely okból az nem vállalt, áthárította a talán nagyobb belső legitimációval rendelkező Álmosra és fiára, Árpádra. Így a választásra és a kazár típusú beiktatásra, a pajzsra emelésre Etelközben került sor. A kiváló tulajdonságokkal rendelkező Árpád lett a magyar törzsszövetség első, pajzson a törzs- vagy nemzetségek által valószínűleg háromszor felemelt és háromszorosan kikiáltott fő- vagy nagyfejedelme. Vélhetően e szertartást többször alkalmazták, jöllehet a királyság korában és a 18. század elején már kézzel emelték fel az uralkodót.

---

⁴⁵ Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára. Bp., 1959. 158–159.

⁴⁶ Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp., 1980. 140–142.; Uő.: Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán. Szeged, 1993. 16–23.; Makk Ferenc: A Turulmadártól a kettőskeresztig. A korai magyar–bizánci kapcsolatok. In: Uő.: A Turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről. Szeged, 1998. 215.

⁴⁷ Pesty Frigyes: Östörténeti szokások a magyaroknál és más nemzeteknél. *Századok*, 10.évf. (1876). 86–87.; Rác Lajos: Főhatalom i. m. 42.; a 18–19. századi honfoglalási hagyományra és Árpád pajzsra emelésének problémakörére a köztudatban néprajzi megközelítéssel vő. Mikos Éva: Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században. Bp., 2010.